

РЕЦЕНЗИЯ¹

на представените трудове за участие в конкурс за академичната длъжност ПРОФЕСОР по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Интеркултурна комуникация), обявен от СУ „Св. Климент Охридски“ в ДВ, бр. 55 от 28 юни 2024 г.

Рецензент: проф. д-р Светлозар Кирилов

Кандидат: доц. д-р Дияна Петкова

I. Обобщени данни за кандидата (научноизследователска, преподавателска и академична дейност).

Дияна Петкова преподава редица дисциплини във Факултета по журналистика и масова комуникация, които предлагат важни знания на студентите.

Тя е ръководител на Катедра „Комуникация, връзки с обществеността и реклама“, има опит и като заместник-декан на ФЖМК и член на Факултетния съвет.

Участвала е в над 20 национални и международни конференции. Значителен брой от публикациите ѝ са на английски език, което осигурява по-голяма публичност на изследванията ѝ и включването им в световния научен обмен. Нерядко научните ѝ разработки са осъществени в сътрудничество с чуждестранни учени, което съдейства положително за връзките на българската наука с научните среди в други страни.

II. Характеристика на научната и научно-приложната продукция на кандидата.

---

¹ Забележка: Препоръчителен обем на рецензията – около 6-7 стандартни страници

Дияна Петкова участва в конкурса за професор с двадесет и две научни публикации. Основен акцент в нейните изследвания е поставен на интеркултурната комуникация и религиозността в съвременните ѝ измерения – това е фокусът на представената монография и част от другите публикации.

Монографията „Религиозност, идентичност и постмодерност“, 287 стр. (Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2024 г.) е основното произведение, с което Дияна Петкова участва в конкурса. Това е сериозно и задълбочено изследване на сложните връзки между култура, религия и идентичност. Авторката анализира четири много различни общества и култури – България, Еквадор, Индия и Япония, – и прави интересни изводи за тяхната идентичност, дилемите за национална или наднационална (цивилизационна) принадлежност, влиянието на религията, националната гордост или пък скептичността към собственото общество.

Изследванията на Дияна Петкова се опират на много добра теоретична база – познаване на трудовете на основните световни автори, които имат приноси по проучваните въпроси. При изследванията си на религиозността и интеркултурната комуникация кандидатката се позовава на утвърдени и сериозни учени като Емил Дюркем, Макс Вебер, Зигмунд Фройд, Карл Юнг, Роналд Ингълхарт, Херт Хофстеде и много други, както и демонстрира задълбочено познаване на редица ключови теории и понятия – модерност, постмодерност, архетипове, етноцентризъм и др.

Другите публикации на Дияна Петкова са свързани със слуховете, конспиративните теории, медийната култура, изкуствения интелект в комуникацията (чатботове и пр.), изграждането на имидж.

III. Основни приноси в научната, научно-приложната и преподавателската дейност на кандидата

Основен принос на кандидатката е изследването на религиозността и присъствието ѝ в съвременните общества. Интересна насока в нейните изследвания е доколко религията влияе на културните модели на обществата и разликите в това отношение при модерността и постмодерността. Дияна Петкова допринася към аргументацията на една от водещите тези в изследването на религиозността – че в редица страни индивидите поддържат редица религиозни идеи по-скоро като уважение към традициите и защото религията се вписва в културния модел на страната, а не толкова, защото следват или познават религиозните доктрини. Тази тенденция е свързана и с намаляването на влиянието на религиозните организации върху индивидите. В проучванията, като Световното изследване на ценностите, немалко респонденти заявяват, че Бог и че религията за тях са важни и имат значение, но малко от тях посещават храмове или участват в религиозни ритуали.

Дияна Петкова е провела собствени емпирични проучвания в България, Еквадор, Индия и Япония, които не са представителни, тъй като извадката е по метода на отзовалите се, но дават ценни данни. Освен това са реализирани в далечни общества, до които съвсем не е лесно да се достигне и да се проведе проучване с голям брой респонденти, а тя го е направила. За да компенсира непредставителността на данните си, изследователката осъществява много сполучлив вторичен анализ на данни от представителни съпоставителни изследвания, напр. от световното проучване на ценностите и от европейското проучване на ценностите.

Авторката обобщава въз основа на своето емпирично изследване, че значителен дял от българските респонденти заявяват, че са религиозни и че от религиозния човек се очаква да има вяра, но същевременно значителна част от тях поддържат идеи, свързани със суеверия, които са извън културния кръг на християнството, като вяра в урочасването чрез лош поглед, в късмета, носен от четирилистните детелини, или в астрологията. Тя заключава, че „локусът на контрол в българската култура най-често варира от смесен до външен“ (*„Религиозност, идентичност и постмодерност“*, с. 161).

Изследването на културата на Еквадор показва сложните връзки между националната и наднационалната, латиноамериканска идентичност, както и противоречивите тенденции на ориентация към иберо-американската „бяла“ култура, свързана с католицизма и испанския език, или тази на коренните общности на индианците. Добро впечатление прави, че когато авторката започва да анализира конкретна култура (еквадорска, индийска или японска), тя започва с най-влиятелните трудове на световни учени по въпроса и след това представя своето собствено емпирично проучване, като очертава кои от теоретичните постановки нейните данни потвърждават или оспорват.

Според анкетата на Дияна Петкова еквадорците заявяват гордеене най-вече с природата на страната си и демонстрират високи нива на потребителски етноцентризъм (65%) и религиозност (92 % казват, че вярват в Бог). Въпреки високата си религиозност, еквадорците не изглежда да вярват в някои суеверия, за разликата от българите. Общото между българите и еквадорците, според проучването на Дияна Петкова, е тълкуването на религиозността като ценности и културна традиция, а не толкова като участие в религиозни ритуали, посещение на храмове, четене на Библията или придържане към изискванията на църквата.

Индийската култура е по-различна от християнските и тук авторката проучва доколко древни принципи на хиндуизма и други стари индийски традиции присъстват в мисленето на съвременните индийци – прераждането, значението на религиозното поклонничество, кармата, ведическата астрология. Тя установява, че по-малко от половината от анкетираните индийци заявяват, че вярват в прераждането, но по-голям дял респонденти вярват, че добрите дела в този живот носят заслуги за следващия или че даренията създават добра карма, които са свързани с вяра в прераждането.

Интересна е идеята на Дияна Петкова за синкретичността в религиозността и преливането на различни идеи и модели. Например тя установява, че вярата в прераждането, характерна за хиндуизма и будизма, се споделя и от респонденти от християнски страни, въпреки че не присъства в християнството. В този контекст Дияна Петкова търси аналогии между християнската идея за възкресението като победа над смъртта и идеята за прераждането в хиндуизма и будизма. Изследователката се присъединява към виждането, че в световните религии, независимо от различията във вярванията и ритуалите, могат да се открият универсални наративи и архетипове – за живот след смъртта, Страшния съд, възмездие и наказанието, възкресението/пъраждането. „Всички тези представи са архаични, архетипни и универсални и се превръщат в ядро на религиозните доктрини. Това са универсални митологически ментални структури и социалнопсихологически нагласи, които се споделят от човешките същества, както във времето, така и в пространството, и които не зависят от раса, етнос, националност или култура“ (*„Религиозност, идентичност и постмодерност“*, с. 262).

Синкретичността на религиите е изследвана и в нейното проучване за японската култура, където тя дискутира известния феномен, че много японци са както будисти, така и шинтоисти, изпълняват ритуали и от двете религии и за тях в това няма противоречие, което би било трудно за разбиране от европейци и американци. Интервютата ѝ, проведени в Япония, дават и представа за културата на страната, спадаща към тези с висок контекст, където се избягва директната комуникация.

Приносен характер има извеждането от Дияна Петкова на четири модела на религиозност в съвременния свят: традиционен (хората се придържат към традиционните ценности – Еквадор), модел на оттегляне (несъгласие с религиозните идеи), модел на съпротивата (противопоставяне на други религии и идеологии) и модел на отворената култура (религията се възприема като система от културни и етични ценности и не се проявява в посещение на религиозни храмове или следване предписанията на църквата или другите религиозни институции).

Съществен принос на Дияна Петкова е изучаването на интеркултурната комуникация, особено проучването на специфични култури, сред които са еквадорската, индийската и японската, и съпоставката между тях.

Сравнението между съвсем различни култури, каквито са българската, еквадорската, индийската и японската, води до интригуващи изводи, които очертават както спецификата на отделните общества, така и възможните културни сходства и допирни точки. Авторката също изследва доколко някои теории за културата и културни дихотомии са приложими към проучването и разбирането на конкретните култури – еквадорската, индийската и пр. Тя емпирично проверява дали за отделните култури могат да бъдат изведени характеристики като вътрешен или външен локус на контрол, култури с висок или с нисък контекст, колективизъм и индивидуализъм, потребителски етноцентризъм и др.

Значимо е изследването на авторката на мълчанието и тишината като черта на някои култури, сред които са японската и финландската. Стремехът да не се говори на всяка цена, липсата на норма да се поддържа разговор и предпочитанието към слушането и мълчанието са анализирани с опити да се обяснят с различни аспекти на културата – висок контекст, колективизъм, социална дистанция. Същевременно авторката отбелязва, че Япония и Финландия си приличат по предпочитане на мълчанието и тишината, но причините за тази културна черта може да са различни, тъй като в други значими отношения двете общества съществено се отличават – Япония е колективистично общество с голяма властова дистанция, йерархичност и висок контекст, докато Финландия е индивидуалистично общество с малка властова дистанция и нисък контекст.

Изследването на Дияна Петкова на четирите култури – българската, еквадорската, индийската и японската, – е определено стойностно и значимо.

Принос на Дияна Петкова са и разсъжденията за ограниченията на някои западоцентристки (европоцентристки) подходи и методи на изследване към незападни култури. Тя се присъединява към изследователите, които допускат, че отделните култури са твърде специфични и понятия, разбирания и емпирични методи от западната култура невинаги могат да се приложат към култури като японската или индийската. В този контекст интересни са нейните разсъждения доколко понятията за религия или духовност могат да се приложат за Япония, както и дали стратегията за задаване на едни и същи въпроси в международни сравнителни изследвания, както е в Световното проучване на ценностите, е подходяща доколкото индивидите от различни култури може да влагат различен смисъл във въпросите или някои формулировки на въпросите да са неясни за тях. В интервюта, които авторката е провела в Япония, почти всички респонденти заявяват, че не са религиозни, но отговорите на следващите въпроси показват, че изследваните лица често посещават будистки или шинтоистки храмове, изпълняват религиозни ритуали (молитви, медитация, произнасяне на мантри, отдаване почит на предците), носят религиозни амулети или притежават въщи предмети с религиозно предназначение (шинтоистки или/и будистки олтари). Това оспорва изводите на някои чуждестранни изследвания за Япония, които смятат, че като цяло японците са нерелигиозни, недуховни и „неметафизични“. Основателно Дияна Петкова отбелязва: „...в повечето случаи религиозната/духовната идентичност и вярвания са имплицитни, скрити и понякога дори неосъзнати ментални конструкции. Необходимо е да се зададат много въпроси, за да се разкрият дълбоките убеждения на информантите“ („Религиозност, идентичност и постмодерност“, с. 239).

Приносни моменти има и в другите ѝ публикации – за слуховете и конспиративните теории по време на пандемията, медийната култура, свободата на словото, приложението на изкуствения интелект в комуникацията, изграждането на имидж и имиджа на България.

IV. Бележки и препоръки

Нямам бележки и препоръки. Положително възприемам избраната от кандидатката тема за изясняване на връзката между религиозността и съвременната идентичност и подхода ѝ за изследването на проблемите. Обществата, чиято култура е проучила – Еквадор, Индия и Япония, – са от различни цивилизации, което осигурява интересни сравнения, а и са трудни за достигане и заслужават поздравления усилията на авторката не само да ги посети, но и да реализира собствени емпирични проучвания.

V. Заключение

Въз основа на качествата на научната продукция и изследванията на Дияна Петкова, както и на опита ѝ в преподаването на университетско ниво и администрирането определено смятам, че тя заслужава да заеме академичната длъжност „професор“. Нейните научни публикации, с която участва в конкурса, както по обем, така и по качество дават основание кандидатката да спечели обявения конкурс за професор и аз ще гласувам положително в подкрепа на нейната кандидатура.

Дата: 10 ноем. 2024 г.

Рецензент: проф. д-р Светлозар Кирилов